

NYUGAT FELE.

□ A természet pazar szin pompájában, a meleg nap ragyogásában élő fajok tüzes bőbeszédűséggel, lázas élénkséggel stílusvirágokkal és a beszéd páthosával fejezik ki gondolataikat. Ihletett hangulataik számára az érzés, helyzet és tárgyfestés minden árnyalatára találnak fogalmakat és jelzőket nyelvkincsükben. Dante Divina Commediája, Boccaccio novellái, Gabriele d'Annunzio illatokban, lázokban és szépségekben fürdő lírikus prózája, José Eschegey szinte perzselő drámai tónusa csak dél forró napsütésében és virágkertjeiben zendülhetett meg.

□ A termékenység környezete a képzelet világát színes fantomókkal népesíti be, a hangba érzéki melódiát, a testbe vad lüktető vágyakat lop be és így a déli ember érzelmi és érzéki élete sokkal változatosabb mint az északi fajoké, fájdalom és örömh hangjai sokkal elementárisabbak mint a hideg világok és a hideg kopár zordon természet gyermekéié.

□ A fjordok országainak hosszú, vigasztalan, a látzatot sötétbe burkoló éjszakái a ritkán és akkor is bágyadt fényben előtörő nap, hideg ködös árnyékot vonnak az emberek lelkére. Az ezüstös fényű jéghegyek és jégmezők misztikus halotti csendje, a mindent uraló tenger hatalma, a kegyetlen föld, amely nem ad ki magából aranyos szemektől duzzadó kalászatokat, az embernek a természettel folytatott irtózatoss küzdelmeit mutatják, amely harcnak elkeseredett végzetes komolysága barázdát von az ifjú arcokra, megsápasztja a lelket és elfojtja a subjektív érzéshangokat.

□ A skandináv ember csendesen, hatalmas erő kifejtések között csikarja ki a természet fukar bányáiból a mindennapi kenyeret és így szellemi megnyilatkozásaira is reáborul a komolyság felhője és megfekszi hangját a nehéz, gyakran a tragikusságig kemény sors és küzdelem verejtéke. Az ezer veszedelmet rejtő természet kallóz a mort imperator torz vázával markolatán állandóan ott függ a feje felett és így gondolkozásában, lelkében, tónusában mindig ott kísért a kérlelhetlen kegyetlen végzet sötét árnyéka.

□ Innét magyarázható az is, hogy a természet kifürkészhetetlen titkai és szeszélyei, amelyek az éjjeli nap országában küzködő ember existenciáját irányítják, amelyek kegyetlenül vágják ketté reményüket,

gondolkozásukba, szavukba, művészetükbe és irodalmukba is belelopják a bizonytalan tépelődéseknek, kételyeknek és a végzettől, a megsemmisüléstől való remegésnek árnyékát. Könnyedséget könnyelműséget szívből jövő harmonikus kacajt tehát hiába keresünk náluk, ellenben megtaláljuk a legélesebb és tárgyilagosabb megfigyeléseket, a legpontosabb analízist.

□ A skandináv költő lelkiismeretes tényállást ad, bravuros egyszerűséggel állítja be a jelenségeket, leszűrődött szinte koravén bölcseséggel konstatál, de erőteljes forró megoldásokat emberi bátorság és akarat vakmerő dacos herkulesmunkáit ritkán szolgáltatja. Pompásan írja Georg Brandes Ibsenről, „ő csak kérdez és a közönség válaszolhat reá, ha akar“, mert a természet abszolutizmusától, a nagy romboló viharoktól, a hirtelen támadt jégzajlásoktól és az öldöklő hidegtől riasztgatott nehéz sorsu fajta nem bizik az emberi akaratban és képességben olyan erős hittel, hogy a körülmények vagy a szenvedélyek lázas összeütközéseiből támadt gordiusi csomót egy találó és frappáns ötlettel, egy emberi gondolattól vagy cselekvéstől vezetett és irányított császármetszéssel intézze el.

□ Tépelődő skeptikus lelke teljes és feltétlenül megnyugtató megoldást keres és mivel ezt ritkán találja fel vagy a végzet árnyékát jelenteti meg, mint Ibsen a Kis Egolf „Patkányország“-át vagy csendesen ott felveszi a kérdőjelet és pontot és elhagyja a szint, mint ugyanő a „Nora“ első és artisztikusabb szövegében és Knut Hamsun a Lyng szerkesztőben. Ez a lehiggadtság és bús rezignáció tehát nem a mindenben túléltség vagy az intellektuális fölény megnyilvánulása nem a nyugati szellem legkiműveltebb művészművének az élet és szenvedélyek minden rezgését, lendületét és rángását már csak a tulsó partról néző mosolya ez, hanem a mindig halálra szánt aviatikusé, akit minden utján a vész követ.

□ A hatalmas skandináv irodalom korszakos vezéregyéniségei Ibsen, Strindberg és Björnson Björnstjerne.

□ Ibsen hideg nehéz ködökbe burkolt peszimista elemelkedései egy az élet nehéz járásában költészetét veszítette lélek komorságából fakadnak. Nem kicsinyli le ő az emberiséget az „Übermensch“ márványmosolyával mint rajongói állítják, hanem fél tőlük, mert nagyon sokat bántották, félreismerték és mellöz-

ték. Artisztikus varázsa, hogy keserősége nem csap át agitációs szidalmakba.

□ A Kisértetekben megállapítja az apák bűnéből a nemzedékre szakadt halálos átkot, de nem harogja teli tüdővel a reformprogramot, mint a francia Brioux vagy a német Dreger a „Probekandidat“ szerzője, akik a színpadot egy szószék vagy parlamenti tanácskozó terem színvonalára süllyeszti.

□ Ibsen Henrik drámáiban a kor bűneinek hatalmas sorozata van elhelyezve, de izlése és diszkrétója megóvta attól, hogy predikátorra váljék. Erősen, mélyen látta a szociális kórságok képét, keményen rögzítette meg azt alakjaiban, de a bátor pathetikus őszinte harag, gyűlölet és szenvedély szónokias kitöréseire nem volt hajlandó soha.

□ Nem mintha nem érdemesítette volna a környezetét arra, hogy annak reformokat prédikáljon, hanem mert a végzetnek sötét árnyéka kísértett a lelkében, amelynek az emberi erő kifejtés nem vethet gátat. Annál hevesebb vadabb káromkodásokban tör ki az élet és a fejlődés nagy ellenségei ellen a svédek legnagyobb írója. Strindberg, a szitkok és a rossz nyelvűség poétája, akinek a szava irónia, keménységben és kiméletlenségben megtizszezve rémes vádiratokat harsog a philiszterség és a társadalmi képzetelés, a piszkos érzékiség, a sötét reakció és a kizsákmányoló mammonizmus ellen. Strindberg kitépi magát minden szociális korlátból és mint a Gorkij meztelenségei száguld végig kinoktól, gyűlölettől, keserűségtől szinte ordítva az országutakon.

□ Strindberg eldobta magától a fajtájának fegyelmzett nyugodtságát és fatalizmusát, ő nem reszket a végzettől, hanem mint a végzetsújtotta áldozat sóhajt, sikolt, átkozódik. A temperamentum vadul lüktet a sebzett szívű Strindberg Ágoston írásaiban, de a forró színek meleg csókjai, elragadó odaadása, ideges lélekregzése az analízisnek, hajszálfinom ötvösmunkája, a szavak és stílus bűje gazdagsága, egyszóval a „Dél“ erényei hiányoznak belőle.

□ A tudomány és irodalom polyhistorja Strindberg természettudományi könyvei, drámái, regényei és novellái az intellektuális fejlődés minden nagy és izgató problémáját egy kivételes és eredeti genie főlényességével ölelik fel. A lényéből, de a belőle teljesen hiányzó lyrai lendület nagyon reászorul a német utánérzőknél mindig raktáron lévő színes érzelmek hangulatmártására, amely a „Julia kiasszony“ brutális szókimondásait enyhíteni képes.

□ Ibsen Henrik hatalmas, kegyetlen igazság eszméi, Strindbergnél az igazmondás meztelen és triviális technikájával fejeződnek ki, de az epébe mártott szónylak süvítése és a keserű lélekállapot ihlete a legtöbb esetben torzképet, nem pedig embereket teremt.

□ Björnson Björnstjerne költészetén napsugár ragyog, sugár, amely ezer színben csillogtatja a jéghegyeket, de amelynek azért nincs olyan heve, hogy a jégpáncél dübörögve roskadjon össze tőle. Egy tiszta,

napfényes téli délelőtt a Björnson lyrája, erős, intenzív hangok, érett mosolygás, puritán, erőteljes, becsületes szándékokkal teli liberális társadalmi hitvallás, amelyet követ és az összes skandináv költők közül a legnemzetibb. Hiányzik belőle Ibsen skeptikussága. Strindberg keserű dialektikája, de az életben és jószágban való törhetlen erős hite szárnyakat ad, lendületet a szavának. Életcélja, hogy fájának szépen tökéletesen kiformált díszpéldányait mutassa be a szigoruan értékelő bizalmatlan nyugatnak. Szinte legendás szépségű férfiakat és az egészség idilljeit élvező leányokat. A modern élet tulhajtott szenvedélyeiből elterjedt rothadás szaga nem érzik Björnson üde költészetén. A jól táplált egészség, a reális őszinteség, a derült lélek humánus ölelései és minden hasznos és erkölcsös propaganda fiatalos tüzzel támogatása jellemzik Norvégia ezen legnépszerűbb és legrokonszenvesebb emberét, aki közel nyolcvan esztendővel a vállain szinte néprövidje volt a szabadságjogoknak és fiatalos rugalmassággal, naiv jóhiszeműséggel keresett magának, besúgóktól félrevezetve, ellenségeket még Magyarországon is. Björnson, aki költészetében teljesen a fajiságnak himnuszait zengi, publicistikai működését a nacionalista elfogultságoktól teljesen mentes, radikális jogegyenlőség propagandájának szenteli, ő, aki művészeti tárgyul nem is birt más elképzelni, mint norvég embert norvég földön, a társadalmi agitációkban mint a liberális eszmék világpolgára végig kalandozta az egész földet.

□ A három nagy északi genie természetesen egész sorát a követőknek vonzotta magához.

□ Az éjfél nap országában egy hatalmas friss literatura sarjadzott belőlük. Ibsen komor felépítésű monumentális Verner Cladanstam XII. Károly című történelmi vázlatának nemes, mély drámaiságu artisztikáján érezhető. Hermann Bang könnyes ködfátyolba takart polgárhistóriáinak nemes egyszerűségű beállítás, pózmentes komolysága, mind magukon viselik ennek a ragy egyéniségnek hatását.

□ Az ibseni hatások eleinte Ibsen félreismeréséből erednek. A nagy, zordon lángelme szükségességét ugyanis eleinte a szimbolizmus irodalmi térfoglalásának tartották.

□ Azt hitték, hogy Ibsen rejtélyei csupán artisztikus szándékok fojtott misztikus szavak és mozdulatokba takart lényeg. Ennek a félreismerésnek hatalmas varázsa volt. Gerhart Hauptmann „Hannele“-je, „Elsülyedt harang“-ja, Sudermann „Három kócsagtoll“ című mesedramái, Maurice Maeterlinck „Vakok“, „Betalakodó Princess Maleine“-je, „Pelleas és Melisande“-ja, sőt még a dél legforróbb és legszínesebb költője Gabriele d'Annunzio is a „Gioconda“ és „Halott városban“ beburkoloztak a szimbolizmus rózsaszín kódébe. Akik azonban mélyebben merültek bele Ibsen megértésébe, ma már mosolyognak azokon, akik szimbolizmust és miszticizmust magyaráztak bele annak a költőnek életműveibe, aki a legkegyetlenebb

világításba helyezte a korok korhadását és megállapító szigora annyira terjedt, hogy csak tényállásra szorítkozott, de a javítás propagandáját más liraibb temperamentumokra hagyta. Ibsen nem szimbolista, hanem egy szomorú, pesszimista világnézetű ember, aki a tömegvergődés zürzavaros vásárából ijedten menekül a magányba és csak az egyedüllet szubjektív behatásoktól nem zavart büszke csendjében érzi erősnek, hatalmasnak magát. Büszke individualista a norvégek legnagyobb írója, aki nem képes részt venni a társadalmi kooperációk ügymozgalmaiban, mert a sok megértetlenség és visszautasítás dért ütött a szívére, fagyosságot hozott a lelkébe, megfojtotta — összegyűjtött leveleiből kitetszőleg — az altruizmus érzelmességét és nem tudta igazán szeretni az „embert“.

□ Ibsen Henriknek tömegizléssel nem paktáló, dialektikai tüzijátékokkal nem fosforescáló, erotikus hatásokat nem szolgáló komoly, nehéz poemáit nem méltányolja még ma sem eléggé a színpad, de könyvekbe foglalva ma is a legarisztokratább gyönyörűséget jelentik felséges büszke zordon lelkének drámái viharai, azonban azt a fojtott levegőt az összeomlásnak azt az előre vetett árnyékát, amik a „Kisértetek“, „Borkmann“, „Solness“ vagy a „Tenger asszonya“ jeleneteit átjárják, megtanulták a francia virtuózok, Brieux, Bernstein, Bataille, sőt a mi Földes Imrénk is és az Ibsen-kultusz az intellektuális fejlődés terjedésével Wilde Oszkár és Bernard Shaw dialiktikus mesterkedéseinek paradox szállóigéin tüllepve, ismét vissza fog térni korábbi ragyogásába.

□ Strindberg Ágoston keserű cinizmusát szinte a nihilizmusig menő konveciós gyűlöletét a groteszk teljességében képviseli a német Frank Wedekind horizontal művészete, mindkettőjük örökségül nyerte Heine ironiáját, de míg a nagy párisi német könnyes szemekkel mosolygott, addig Strindberg és követői a költői pamflett téren őrző kacagás és vad sirás között szapulják le a sárga földig, állítják be a legperverzebb helyzetekbe az emberből azt, amiket ők groteszknek és gonoszknak hisznek.

□ Max Harden és Karl Kraus a németiség legélesebb szavú ujságírói szintén a Strindbergnek a kloakák határát érintő őszinteségén köszörülték félelmes fegyverüket, az írótollat.

□ Strindberg a zsurnalisztika keretében hatásosan jelentkező, kiméretlen keserű kritizáló képességen lobogó radikálisán kívül talán a legelső határozottan impresszionista költő, aki a tobzódó színek, a zürzavaros indulatok, a keserű lélekből fakadó sirások hangjait rapszodikus menetekben a saját lelki átélése nyomán teljes közvetlenséggel adja át a műnek.

□ Nem dolgozik a morális avagy a művészeti témák szerint, nem törődik a kompozicionális szabályokkal és a hagyományokkal, hanem az egyéni, lelki, érzéki vagy erkölcsi ihlet egy-egy színes világító pontjából egész óriási területeket és alkotásokat repül át. Nem

állapít meg igazságokat, hanem törhetetlenül hirdeti azt, amit az ihlet vagy a meghasonlás egy keserű vagy gyönyörűséges perceken igaznak látott. Érzései és elgondolásai paradoxonjait nem is törekszik Strindberg általánosítani, dogmait erőre emelni, mint a modern szépirodalmi bölcseleők Wilde és Shaw, ő regarde nélkül fejezi ki egyéni látásának és érzéseinek jelenségeit és levonja belőlük a maga következtetéseit. Azt tartja igazságnak csupán, ami a saját lelki életén igazságként szűrődött le.

□ Strindberget tartom a legelső és leghatározottabb impresszionista írónak, ő indította meg ezt a hatalmas forradalmat, amely a pikturában a rideg természetmásolás széles vonalú brutalitását művészi meggyőződések szabad napsütésével járta át, amely némely szertelenségei dacára fényt, ragyogást, mozgást és életet hozott a pikturába és temérdek eddig ismeretlen artisztikus problémát kínál a szépség lelkes keresőinek.

□ Ez az impresszionizmus, amelynek az a modern szépirodalomban német nyelven Peter Altenberg, Hermann Bahr, Frank Wedekind, Otto Julius Bierbaum, Heinrich Mann, a magyarok közül Bródy Sándor, Kabos Ede és Szomory Dezső és a nagy dán Jakobsen az érdekes képviselői és amelynek tiszta lirává nemesült akkordjai Knut Hamsun és Peter Nansen, a két nagy norvég költő könyveiben oly felségesen zendülnek meg, lassankint teljesen megbuktatja a Zolai naturalizmust az irodalomban is. □ Az emberi intellektus érzékenyebbé és finomabbá válása a lelki élet kohójában mélyült eszményített művészi igazságot választja és detronizálja azt a fényképezői mesterséget, amelyet a francia naturalizmus terjesztett el az egész világon.

□ Ez a véleményem szerint Strindberg irodalmi impresszionizmus nagy felszabadulást jelent, az író nem köti többé a körülötte elterülő materiának alakja, súlya és természete, hanem temperamentuma, lelki ihlete és fantázia alkothat képeket, formákat és eszményeket, nincs kötve a röghöz az úgynevezett reális törvényekhez és tételekhez és ebből a lendületes színes szabadságból természetszerűleg következik a romantizmusnak feltámadása.

□ Az érzések és sejtések köde megelevenedik, vonalak, alakok, álmodások és cselekvések termékenyítik meg az íróművész képzeletét, cinikusra vált emberiség ideálokat és hőlegendákat keres, amelyben modern hősök és mártírok forrongnak.

□ Strindberg „Gustav Adolf“ című tragédiája, Maeterlinck „Monna Vanna“ és „Kék madár“, Rostand „Cyrano de Bergerac“ és „A'eglont“-ja, „Chanteclair“-je, Herceg Ferenc „Bizanc“, Gabriele d'Annunzio „Francesco de Rimini“ és „Hajó“ című epikus színjátékai mind a földre visszatért troubadourszellemelek a neoromanticizmusnak megnyilatkozásai.

□ Az irodalmi fejlődés tehát az impresszionizusból önmagától megy át a neoromanticizmusba, mert a

naturalizmusból való kiábrándulásnak természetes következménye arra az utatérés, ahol a természet-másolás gyakran durva ihletlenségét a művészet és a képzelet stilizációi eszményítik és színesítik. Ez az út egy új romanticizmus, amely olyan bálványokat, hősokeket és mártirokat, tündereket és boszorkányokat elevenít meg, amelyeket a XX. század emberének képzelete és erkölce álmodik.

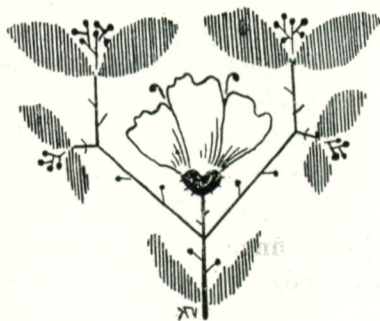
□ A fejlődés tehát túlélte már a magyar berlini ifjúságot, mely Hatvani Lajos közgazdasági vezérsége alatt Alfred Kerres lírai kritikákat és Peter Altenberg szolgái hatása alatt született hangulatszilvánkokat vet papírra ezen bátor cím alatt „A hogy én látom”.

□ Az impresszionizmus az irodalomban csak átmenetet

képezhet egy zárt exakt irányzathoz, mert az irodalom a kompozicionális tökéletességben a jól, teljesen és igazán megcsináltság által alakulhat ki csak igazán művészetté.

□ A modern regény klaszikusai Flaubert „Madam Bovary”-ja, Stendhal „Rouge et Noir”-ja, Dickens „David Cooperfield”-je, Gottfried Keller „Grüner Heinrich”-je, Thomas Mann „Budendrook”-ja, mindannyi verejtékes gondosság, stiláris és kompozicionális teljesség mesterművei, amelyeknek nem szakadozott lelki és érzéki lihegések, hanem teljesen kiformált érzelmi és cselekvésbeli tényállások alkotják meg azt a valóságban vagy álmokban átélt eseményt. erényt vagy bűnt, amelyet az író tárgyul választott.

HALMI BÓDOG.

Veres Károly rajza

Az élet-csúcsokon.

*Az élet-csúcsokon
majd a végtelenségbe
merülhet szemem,
azt hittem . . .*

*És mikor fönnálltam
s láttam az egész élet
tartalmatlanságát
a lelkem fáj.*

*Megértettem, szétnézve,
ott az élet-csúcsokon,
hogy hiába minden.*

*És ez a megértés is —
Győzelem.*

H. Halmy István.

Én kedvelem . . .

*Én kedvelem a csendes őszi tájat.
Midőn előtt mindent a néma bánat
S szelid sugár rezg hulló lombokon,
Ugy érzem, e kép lelkemmel rokon.*

*Nekem legszebb a csendes, méla dal,
Mely nem hivalgó, durva, vagy szilaj.
Ugy érzem elmerengve ily dalon,
A lelkem halk sirását hallgatom.*

*Emberben az szívemnek jó barát,
Ki szentnek tartva rejti bánatát;
Nem szól, de bús nézése, mosolya.
Ugy érzem, ő sorsom osziályosa.*

Szalay Mihály.